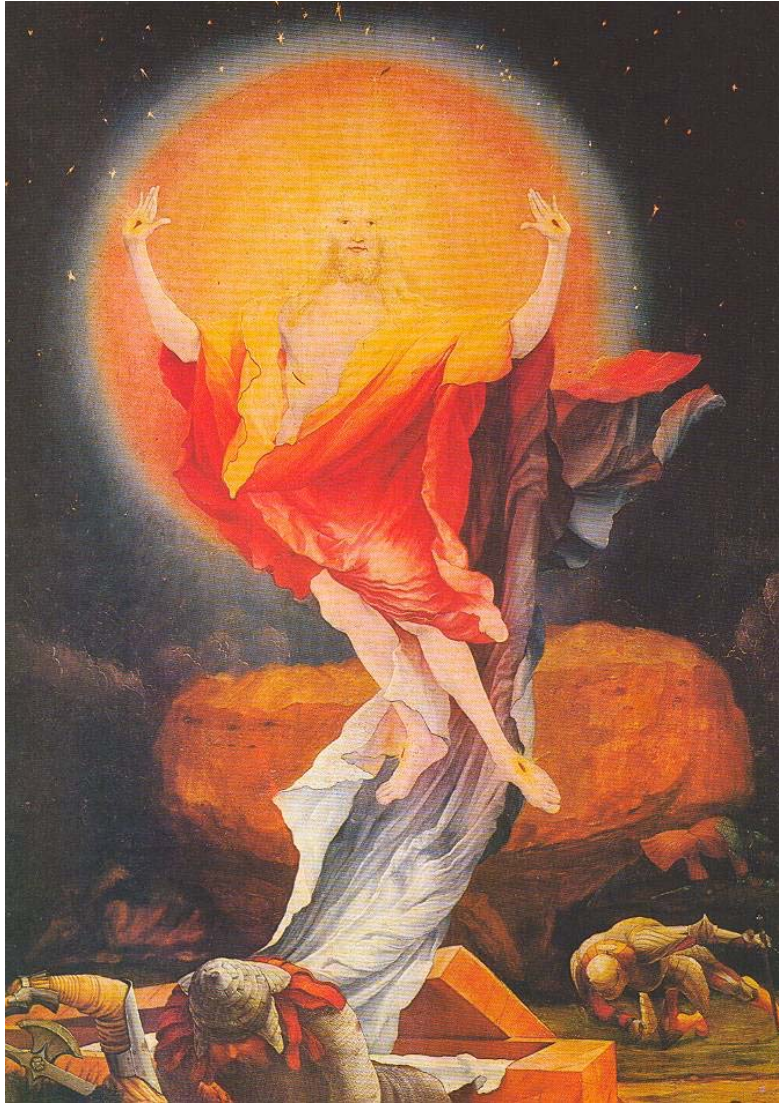


Hemelvaartsdag

Leen den Besten

Een feest uit de 4e eeuw



Matthias Grünewald (Mathis Gothart Nithart of Neithart) (ca. 1470/80 - 1528). 'Opstanding en hemelvaart', rechtervleugel van het Isenheimer altaar, 1512-16, olieverf op lindehout, 265-141 cm, Colmar, Musée d'Unterlinden.

zijn boodschap van het komende koninkrijk van God en ze verwachtten dat Jezus zelf daarvan de spil zou zijn. Ze verwachtten daarom zijn terugkomst binnen afzienbare tijd. Hemelvaart verbonden ze met de voorstelling van deze terugkomst ('wederkomst', Handelingen 1:11). God, zo geloofden ze, zal zijn werk voltooien in de gestalte van de Opgestane. Hij immers heeft ons het gezicht van God getoond.

In de middeleeuwen ontwikkelde het hemelvaartsfeest zich tot het afsluitende feest van de paasperiode. Dit werd gesymboliseerd in het op de Hemelvaartsdag doven van de paaskaars na de lezing van het evangelie: men voelde zich verweesd. De zondag tussen Hemelvaartsdag en Pinksteren is dan ook 'het Weeskind' gaan heten.

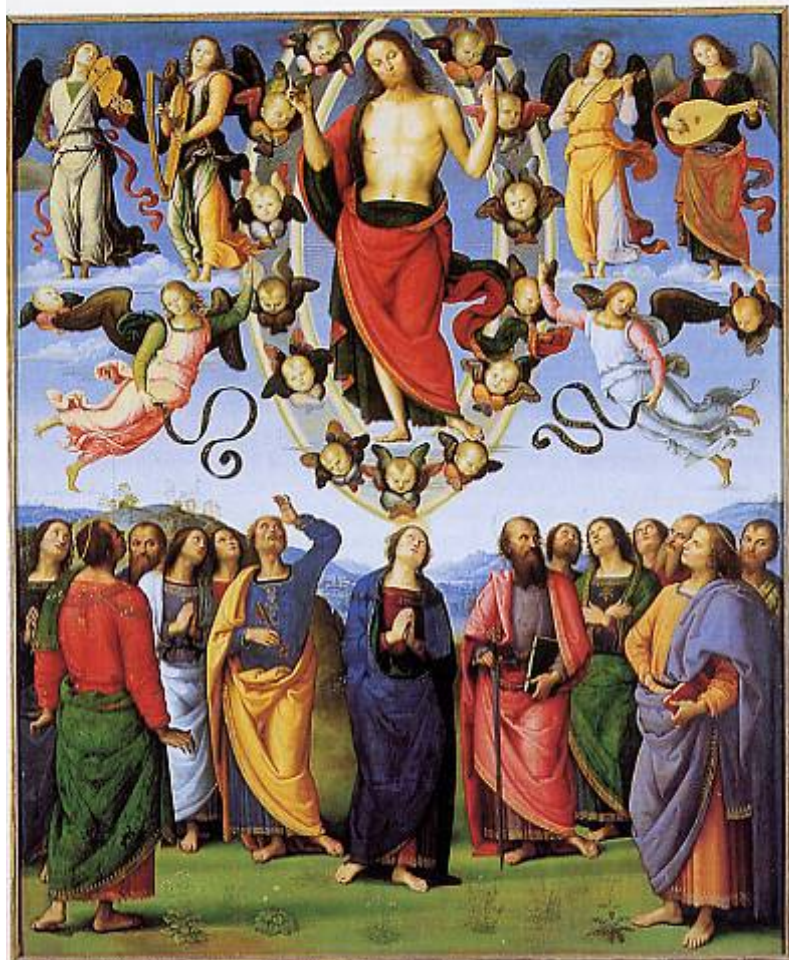
De eerste christenen kenden nog geen apart feest voor de 'hemelvaart' van Jezus. De opstanding van Jezus viel voor hen samen met zijn verheffing 'tot de hemel', tot het verborgene van God (Johannes 20:17, Romeinen 8:34). De hemelvaart was om zo te zeggen de verlenging of de doorwerking van de opstanding.

Sommige christenen in Jeruzalem en op andere plaatsen benadrukten dat Jezus op de wijze van de Geest bij hen was. Ze vierden op de vijftigste Paasdag zowel de hemelvaart van Jezus als de zending van de Heilige Geest.

Het Concilie van Elvira (310) stelde als tegenhanger van het kerstfeest een aparte hemelvaartsdag in: Jezus die van Godswege tot ons kwam, is teruggekeerd naar God; Hij is nu op een andere wijze bij ons en gaat met ons mee. Al gauw daarna begonnen christenen in veel streken de veertigste dag van Pasen als dag van de hemelvaart van Jezus te vieren.

De eerste christenen identificeerden Jezus met

De hervormers van de rooms-katholieke kerk in de 16^e eeuw hadden weinig op met feestdagen en zo ook met Hemelvaartsdag. Ook in ons land wilden de Protestantse kerkelijke vergaderingen er in het begin niets van weten. De synode van Dordrecht (1578) uitte de wens dat alleen de zondag gevierd zou worden. Waar in sommige plaatsen naast de eerste en tweede Kerst-, Paas- en Pinksterdagen ook Nieuwjaarsdag en Hemelvaartsdag onderhouden werden, moesten de dominees voorlopig blijven preken 'om lediggang en losbandigheid te voorkomen'. De synode hoopte dat de feestdagen, behalve Kerstfeest en de eerste Paas- en Pinksterdag (die op zondagen vielen) snel afgeschaft werden. Van de afschaffing kwam niets. Het tegendeel gebeurde. De Hemelvaartsdag werd al gauw algemeen gevierd. De synode van Middelburg (1581) drong nog op afschaffing van de feestdagen aan, maar maakte al een uitzondering voor het Kerstfeest en de Hemelvaartsdag. De volgende synode, die te 's-Gravenhage (1586), liet het wel of niet vieren van de Hemelvaartsdag over aan de gemeenten. De synode van Dordrecht (1618-1619) drong er op aan ook Nieuwjaarsdag en Hemelvaartsdag officieel, naast de eerste en tweede Kerst-, Paas- en Pinksterdagen, te onderhouden. In sommige provincies duurde het nog wel enige tijd, maar langzamerhand werd ook in Protestantse kerken de Hemelvaartsdag algemeen gevierd.

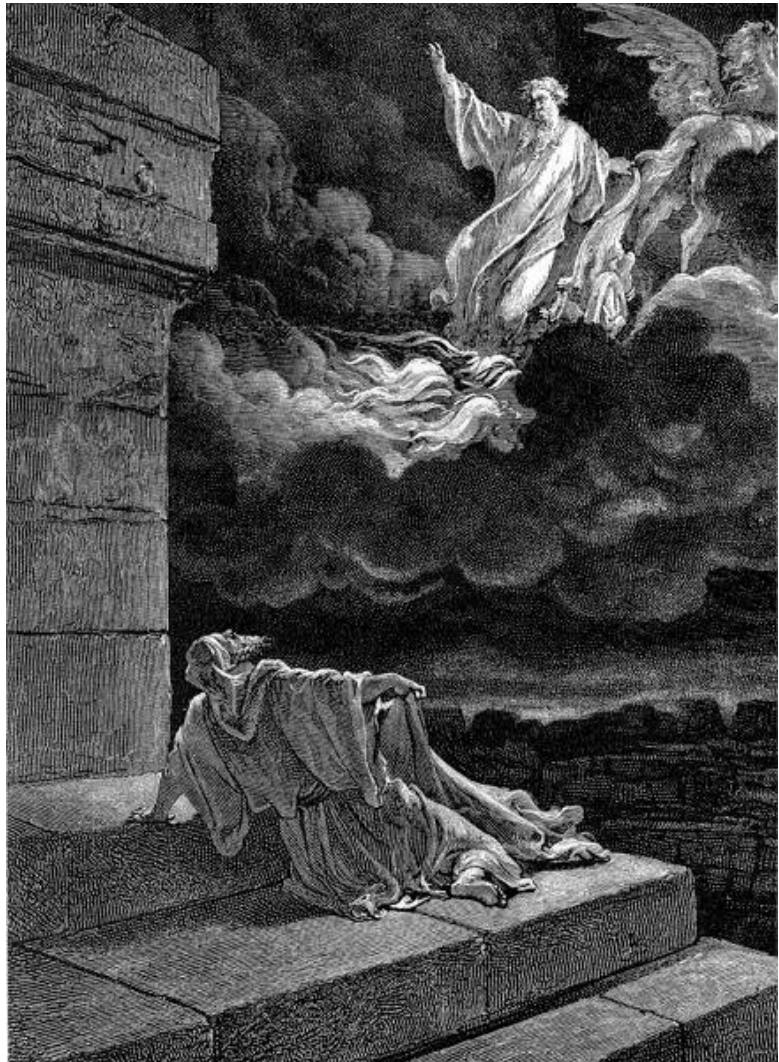


Pietro Perugino (1445-1523), De hemelse Vader in glorie en de hemelvaart van Christus, olieverf op hout, overgebracht op linnen, 13 x 265 cm en 325 x 265 cm, 1495-1498, Musée Municipal des Beaux-Arts, Lyon

Opgenomen in de goddelijke werkelijkheid

'Hemelvaart' betekent letterlijk 'opgang ('vaart') naar de hemel'. Johannes, die het optreden van Jezus typeerde als een neerdalen vanuit de hemelse luister en een opstijgen naar waar Hij vandaan kwam, beschreef het heengaan van Jezus met algemene termen als 'gaan', 'heengaan (naar de Vader)', 'opgaan (naar de Vader)' (Johannes 6:62; 20:17). Ook gebruikte hij woorden als 'verhogen / verhoogd worden' (Johannes 3:14; 8:28; 12:32, 34), 'tot Gods majesteit verheven worden' (Johannes 7:39; 12:16, 23), en 'delen in de grootheid van God' (Johannes 13:30-31).

De hemel is in de Bijbel een beeld voor de 'goddelijke werkelijkheid'. Polycarpus van Smyrna (ca. 69-ca. 156), Justinus de Martelaar (100/114-ca. 165) en Irenaeus van Lyon (ca. 140-ca. 202) en de concilies van Nicea (325) en Constantinopel (381) spraken over de 'hemelvaart' van Jezus. Ze bedoelden daarmee te zeggen dat hij opgenomen is in de goddelijke, niet-aardse werkelijkheid waar de wetten van tijd en ruimte niet gelden.



Gustave Doré (1832-1883), De hemelvaart van Elia, gravure, 1865.

De schrijver van 2 Koningen 2 vertelt hoe de profeet Elia, een fel bestrijder van aanhangers van de vruchtbaarheidsgod Baäl, zijn einde voelde naderen en samen met zijn knecht en leerling Elisa over de Jordaan trok. 'Terwijl ze overstaken vroeg Elia aan Elisa: 'Wat kan ik nog voor je doen voor ik van je word weggenomen? Vraag het maar.' Elisa antwoordde: 'Laat mij dubbel in uw geest delen.' 'Je vraagt iets heel moeilijks,' zei Elia. 'Als je ziet hoe ik van je word weggenomen, zal je wens vervuld worden, maar als je het niet ziet, gebeurt het niet.' En terwijl ze liepen te praten, werden ze plotseling uit elkaar gedreven door een wagen van vuur en paarden van vuur ervoor, en Elia werd in een stormwind mee gevoerd naar de hemel.' (2 Koningen 2: 9-11).

De voorstelling van een hemelvaart kwam al bij Joden, Grieken en Romeinen voor

De voorstelling van een hemelvaart was niet nieuw. De joodse geloofstraditie sprak al over de hemelvaart van Henoch (Genesis 5:24), en Elia (2 Koningen 2:11) en veronderstelde ook bij andere geloofshelden een hemelvaart (bijvoorbeeld bij Mozes, zie Baruch 59:1; Judica 9). Ook bestaan er hemelvaartlegenden van rabbijnen. De Grieken geloofden dat hun zonneheld Heracles was weggenomen. Over Romulus, de eerste koning van de stad Rome,

vertelde de Romeinse geschiedschrijver Titus Livius (ca. 59 v.Chr. - 17 n.Chr.) dat deze voor de muren van de stad de hele bevolking bijeen riep om te weten hoeveel mensen er konden vechten in het leger. Ineens begon het vreselijk te onwederen. En donkere wolk kwam neer over de koning. Toen die wolk optrok, was hij er niet meer. Even was het volk verbijsterd, maar al gauw begon het te juichen: Romulus is nu onze God geworden en vader van Rome. Volgens een andere Romeinse geschiedschrijver, Cassius Dio (omstreeks 200), verklaarde in het jaar 14 een senator in Rome, Numerius Atticus, onder ede dat keizer Augustus 'naar de hemel had zien opstijgen' en zwoer in het jaar 38 een senator dat hij Drusilla, de zuster van de toenmalige keizer Caligula, in de hemel had zien opstijgen en daar had zien praten met de goden. Verhalen over de hemelvaart van bepaalde personen waren in de tijd dat het christendom



Garofalo (1476-1559), De hemelvaart van Christus, detail, 1510-1520, olieverf op paneel, 314 x 204,5 cm, Galleria Nazionale d'Arte Antica, Rome.

ontstond algemeen bekend. Men onderstreepte er de grootheid van bijzondere mensen mee: zij stierven niet gewoon, maar werden weggenomen, opgenomen. De Grieken die spraken over de hemelvaart van Heracles, geloofden in de vloeiende overgang tussen het menselijke en het goddelijke: de machtigsten, de grootsten, de sterksten zijn geroepen in licht te veranderen krachtens de heldendaden van hun geest. De Romeinen drukten met hun verhaal over de hemelvaart van Romulus hun geloof in de macht van de caesars uit. Romulus als godheid was voor hen beeld van de duurzaamheid van het Romeinse rijk. De hemelvaart was zowel bij de Grieken als bij de Romeinen op de een of andere manier verbonden met de idee van vergoddelijking: iemand die in de hemel werd opgenomen (bijvoorbeeld de keizer, een filosoof van naam of iemand die een bijzondere heldendaad verricht had) verwierf de status van een god(heid).

Ook in het Tweede Testament (het Nieuwe Testament) is herhaaldelijk sprake van een hemelvaart. Marcus, Lucas en Johannes vertelden over de hemelvaart van de gekruisigde en opgestane Jezus. Jezus is bij hen geen held, maar eerder een antiheld, iemand die



Garofalo (1476-1559), De hemelvaart van Christus, 1510-1520.

van Jezus' hemelvaart voorzover ze van later datum zijn en dat oudere verhalen er de duivelse voorafschaduw van zijn.

Veertigste dag van Pasen

Volgens het evangelie zoals het door Marcus verteld wordt, werd Jezus in de hemel opgenomen (Marcus 16:19). Ook Lucas gebruikte een passieve vorm: Jezus werd ten overstaan van de apostelen 'omhoog geheven' (Handelingen 1:9). God haalde Jezus omhoog. Om dit te onderstrepen gebruikte Lucas het beeld van de wolk: 'een wolk onttrok hem aan het gezicht' (Handelingen 1:10). De wolk, sluier om Gods presentie, viel als een gordijn achter hem dicht. De betrekkingen tussen Jezus en zijn leerlingen bleven bestaan, maar op andere voet.

Volgens Johannes zei Jezus al op de paasmorgen tegen Maria uit Magdala: 'Houd mij niet vast. Ik ben nog niet opgestegen naar de Vader. Ga naar mijn broeders en zusters en zeg tegen hen dat ik opstijg naar mijn Vader, die ook jullie Vader is, naar mijn God, die ook jullie God is.' (Johannes 20:17). Op de avond van diezelfde dag - zo voegde Johannes er aan

vergoddelijking van de mens afwijst. In Jezus leefde het vertrouwen dat de mens de hemel niet hoeft te bestormen om waarde en waardigheid te krijgen; hij kan hier op aarde thuis zijn.

De schrijver van de brief aan de Hebreëen wees erop dat Henoeh 'naar elders overgebracht werd om niet te hoeven sterven; hij werd niet meer gevonden, omdat God hem had weggenomen' (11:5). Kennelijk dacht Paulus in dergelijke categorieën toen hij zijn verwachting uitsprak dat de gelovigen bij Jezus' terugkomst 'worden weggevoerd op de wolken' en 'de Heer in de lucht tegemoet' gaan (1 Thessalonicenzen 4:17). Iets dergelijks wordt gezegd van twee getuigen: zij stegen 'in de wolk op naar de hemel' (Openbaring 11:12).

De hemelvaartsverhalen die in omloop waren in de Griekse en Romeinse wereld, zorgden in de 2^e eeuw voor de nodige commotie onder de christenen, omdat ze er een bedreiging voor de waarheidsaanspraken van het christelijk geloof in zagen. Justinus de Martelaar (100/114-ca. 165) wrong zich in allerlei bochten om duidelijk te maken dat alle niet-bijbelse hemelvaartsverhalen demonische imitaties zijn



toe - blies Jezus over zijn leerlingen en zei hen: 'Ontvangt de heilige Geest'. Bij Johannes waren Hemelvaart en Pinksteren op de Paasdag.

Marcus eindigde het evangelie met het verhaal Maria uit Magdala, Maria de moeder van Jacobus en Salome het dode lichaam van Jezus wilden balsemen, maar het graf leeg aantreffen. Een in wit geklede jongeman zei hen dat Jezus opgewekt was. De vrouwen vluchtten bij het graf vandaan, want ze waren bevangen door angst en schrik. Ze waren zo geschrokken, dat ze niemand iets zeiden. (Marcus 16:1-8). Al gauw werd aan dit slot van het Marcusevangelie een kort stuk toegevoegd, dat een soort resumé is van de verschijningen van Jezus. Het stuk vermeldt dat Jezus nadat hij zijn leerlingen de opdracht had gegeven zijn werk voort te zetten, in de hemel werd opgenomen en plaats nam 'aan de rechterhand van God' (Marcus 16:19).

Lucas liet in het boek Handelingen (1:3) Jezus nog veertig dagen na zijn dood actief zijn. Hij wilde in dit boek de geschiedenis van de kerk vertellen en de kerk voorstellen als gegrond op wat de leerlingen van Jezus getuigden. Maar die leerlingen hadden Jezus verloochend en verlaten en de opstanding van Jezus had hen in verwarring gebracht. Om een betrouwbare grondslag van de kerk te kunnen worden, moesten de leerlingen eerst door Jezus worden onderricht. De leerperiode duurde veertig dagen (zoals andere leerperiodes: vergelijk Lucas 4:1).



Anastas Karastojanov, 'De hemelvaart van Christus', midden 19^e eeuw, houtsnede, met de hand ingekleurd, 365 x 265 mm, Nationalgalerie, Sofia.

Hemelvaart en hemelreis

In buitenbijbelse joodse literatuur is er een onderscheid tussen 'hemelreis' en 'hemelvaart'. Bij een hemelreis gaat het doorgaans om een visionaire ervaring van iemand die al dan niet onder begeleiding van een engel een rondleiding krijgt in de hemel en vervolgens op aarde verslag doet van wat hij geschouwd heeft. De visioenen van Ezechiël en uit het boek Openbaring van Johannes en ook de extatische ervaring van Paulus (2 Corinthe 12:2-4) doen daar sterk aan denken. Bij hemelvaart wordt gedacht aan het lichamelijk opgenomen worden (weggerukt worden) in het hiernamaals zonder dat de dood tussenbeide treedt. Verteld wordt dat Henoch zowel een hemelreis als een hemelvaart heeft meegemaakt: tijdens zijn leven heeft hij allerlei visioenen gezien betreffende

wat zich in de hemelse wereld afspeelde, gebeurt en nog moet gebeuren en na zijn 'opname' vervult hij een functie als secretaris in de hemelse hofstaat en zal hij een rol spelen in het laatste gericht.

De joodse martelaarslegende *Martelaarschap en Hemelvaart van Jesaja (Martyrium et Ascensio Isaiae)* uit omstreeks het jaar 100 vertelt hoe Jesaja door zeven hemelen reisde en het Christusdrama beleefde (6:1-11:43).



Giotto di Bondone (1267-1337), De hemelvaart van Christus, 1304-06, fresco, 200 x 185 cm, Cappella Scrovegni (Arena Chapel), Padua.

De hemel als beeld van Gods tegenwoordigheid

Het bijbelse spreken is onlosmakelijk verbonden met het toenmalige wereldbeeld. Jezus afscheid van zijn leerlingen en gaan naar God kon men niet anders beschrijven dan met de toen beschikbare ruimtelijke begrippen. Tot ver in de middeleeuwen bleef men zich de hemelvaart ruimtelijk voorstellen: een fysiek opstijgen naar Gods wereld. Dit zien op tal van schilderijen: de leerlingen van Jezus staan in een groepje bij elkaar, Maria is er bij, ze kijken allemaal op naar Jezus in de lucht zweeft of op een wolk staat. Op een enkel schilderij zijn alleen zijn voeten te zien en verdwijnt de rest in een witte wolk. Vaak zijn er ook twee engelen bij de hemelvaart betrokken. Zij zouden de terugkeer van Jezus op aarde voorspellen. Op sommige schilderijen staan diep onder de voeten van de omhoog

zwevende Jezus duidelijk zijn voetsporen in de aarde geprent. De schilder wilde mogelijk zeggen: Jezus is geen droom geweest; door hem hebben we weet van God; door hem weten we dat God zich voor ons interesseert.

In onze tijd duidt het woord hemel op iets wat niet uit te spreken of aan te wijzen is. Hemel is misschien wel een ander woord voor God. Het woord hemel werd evenwel vaak door gelovigen begrepen als een plaatsaanduiding: een veilige plek ver boven de door rampen bedreigde aarde. Het woord hemel staat in de Bijbel niet voor 'een plaats boven de wereld'. God 'woont' niet in ruimtelijke zin boven de wereld. Hij is in de wereld. De zogenaamde primitieve bijbelse voorstelling over Gods hemelse woonplaats is goddeels een moderne mythe. Volgens 1 Koningen 8:27 beledt koning Salomo dat zelfs de hoogste hemel God niet kan bevatten.

De hemel van het geloof is niet iets buiten deze wereld, een wereld achter de onze. Ze is een manier van zijn. Ze is de toekomst in God van mens en wereld. Hemel en aarde behoren daarom bij elkaar. Ze zijn op elkaar betrokken. Een hemel waarbij de aarde er niet toe doet, is onmenselijk evenals een aarde waarbij de hemel er niet toe doet. Spreken over de hemelvaart van Jezus is belijden dat de aarde en haar bewoners 'door een sterke hand van omhoog' worden vastgehouden en dat het daarom beter is omhoog te zien dan omlaag te staren.

© L. den Besten
Zevenaar, 17 juni 2007.



Louis Juaréz, 17^e eeuw, De hemelvaart van Jezus Christus.



Salvador Dalí (1904-1989), Hemelvaart van Christus, 1958.